

רוח ההלכה - יש דבר כזה?

"איפה כתוב שזה אסור?"

דורנו דור מופלא, וטיבו של הפלא הזה הוא שאור וחושך משמשים בו בערבוביה. תופעה זו מתבטאת היטב בתמורות שהתחוללו בלימוד ההלכה ובאופן שבו יש המתייחסים אליה בימינו אלה.

מחד גיסא, קורה היום דבר מבורך עד מאוד שספק אם היה לו אח ורע אי פעם: ההלכה נגישה מאוד. מאגרי מידע פורשים את כל מכמני הש"ס והפוסקים בפני כל החפץ בכך. רבנים משיבים בטלפון, במייל, בפורומים וירטואליים שונים ולעתים אפילו במסרונים קצרצרים. את המעטפה המבוללת והזמן הכרוך בהמתנה עד להגעתה החליף כיום חיפוש של הרף עין בגוגל, שיודע "לענות" על שאלות רבות ממש עם הקשת השאלה כלשונה, או לפחות לשלוח את המחפש לארבעה כיוונים אפשריים של הכרעה הלכתית.

מאידך גיסא, לא בכל דבר תורמת לנו הקדמה. ישנם דברים שאין להם תחליף טכנולוגי. בירור דבר הלכה, במהותו, שייך לגדר תורה שבעל־פה, הוויה חיה ודינמית שאמורה להתברר במסגרת של שיח אנושי בין רב לשואלו. משום כך, ככל שהנגשת תורה היא תופעה מבורכת, הכרסום בערכו של הקשר הלימודי החי הוא הרה אסון. רבנים רבים יכולים לספר רבות מניסיונם על נזקי השיטה החדשה, המביאה לא פעם לידי מכשול. סוגיה הלכתית בנויה מפרטים רבים, ועוד יותר מזה היא בנויה על שיקול הדעת. היכולת לגבש את הפרטים הרבים באופן המתאים ולשקול אותם למול מצבו ונסיבותיו של השואל, אינה מן הדברים הזמינים לכל מאן דבעי "און ליין". זאת ועוד: גם חיפוש מפורט ביותר לא יוכל להשלים את החסר לשואל בהבנת עקרונותיה ויסודותיה הכלליים של ההלכה – מה שנכנה להלן "רוח ההלכה" – והרי זה עניין שבלעדיו לא תיתכן הכרעה הלכתית בשום נושא.

בעניין זה קיימת בורות רבה. שאלות רבות ומגוונות מתחדשות בכל דור ודור ועולות על שולחנם של פוסקי ההלכה הגדולים שבדור. כך גם בדורנו, וביתר שאת. הטבעים משתנים, הקדמה יוצרת מצבים בלתי מוכרים. השאלות יכולות להיות בעניינים של מה בכך, כגון: האם מותר להקליט תכניות רדיו המשודרות בחו"ל בשבת, או אפילו להאזין להן, באמצעות כוונן המערכת מבעוד יום? איזה איסור יש בכך, בהנחה שלא מעורב בתכניות ובשידורן חילול שבת על ידי יהודים? במקרים אחרים, הנושא הוא בעל חשיבות קריטית לשואל, כגון: האם ניתן לאפשר לאישה מבוגרת שלא זכתה להינשא להרות בצורה מלאכותית מתרומת

זרע (של גוי, נניח)? היכן מצינו שהתורה אסרה מציאות שכזו, ובאיזה נימוק תורני אפשר בכלל לדון בה?

מובן שכל שאלה – קלה כבחמורה – צריכה להידון לגופה, כדרכה של תורה. אין מתירין על הסף ואין אוסרין על הסף ללא דיון, וכשם שאנו מוצאים את הפוסקים גוזרים סייגים והרחקות כך אנו מוצאים אותם מחדשים חידושים מפליאים בכוחא דהיתרא המסור בידם. אלא שבשאלות מסוג זה אנו מוצאים שהשואל מתקשה לעתים לקבל תשובה שאינה מכוונת אותו לסעיף קטן מסוים בשולחן ערוך, אלא דווקא לנימוק הכללי של "רוח ההלכה". השואל שואל, הרב משיב לו אך אינו מניח את דעתו. הוא מבקש לדעת: "איפה כתוב שזה אסור?"

מי ששימש תלמידי חכמים כל צרכו יודע שלא כל דבר צריך להיות כתוב במפורש. התורה אינה מורכבת מאוסף של סעיפים קטנים, אלא היא דבר חי – שהסעיפים הם איבריו אך ההשקפה הכוללת היא רוחו ונשמתו^א. אמנם מי שאינו מודע לכך סבור שהפוסק סוטה משורת הדין, חורג מן ה"מנדט" הנתון לו ומערב בשאלה ההלכתית הטהורה את ה"אג'נדה" האישית שלו. מצוות עשה, מצוות לא-תעשה, סעיף בשו"ע או סעיף קטן במשנה-ברורה – זו הלכה. אך השקפות, רעיונות, נימוקים רוחניים וכלליים שאינם בתוך המסגרת המצומצמת הזו – הם כבר עניין של טעם וריח. לא הלכה^ב.

פרשת פינחס, הנפתחת בשבחו של מי שעמד בפרץ בעוון בעל פעור, היא הזדמנות טובה לעיין במושג זה של "רוח ההלכה" ובמקורותיו.

^א דבר זה מדברי קבלה למדנו: "אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי" (ירמיהו יט ה) – מבאר התרגום: "דלא פקדתי באורייתא, ודלא שלחית בין עבדי נבייא, ולא רעווא קדמי" [=שלא ציוויתי בתורתא, ולא שלחתי ביד עבדי הנביאים, ושלא נרצו לפני]. מכאן ראינו ברורה לכך שישנם דברים שאינם רצויים לפני ה', אף אם אינם כתובים במפורש בתורה. כך כתב גם מרן הרב זצ"ל (פנקסי ראי"ה ח"ד, עמ' נה, הובא באורות התורה ד: ד): "בכל דבר תורה, בכל הלכה פרטית, זורח האור העליון הבלתי מוגבל, המוסר האלוקי המוחלט, הוא מוצץ מכל דין פרטי. ולהמסתכל המרגיל את נפשו בזריחת האור, מתגלה בכל דבר הלכה תוכן ישותה הפנימי המתמלא מעולם הזוהר והאור, עד אשר על כל הלכה ופרק יוכל להרחיב שירה חדשה, שירה מלאה אומר מלא".

^ב מדובר בשאלה רצינית הראויה לתשובה רצינית, ואותה אבקש לבסס בשורות הבאות. אולם במקרים מסוימים יש לומר כדברי חז"ל: הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות" (ראה סנהדרין כו, א). יש מבין אותם מקנטרים שאינם דורשים את טהרת ההלכה אלא את הפגיעה במעמדו של הפוסק. במקרים אחרים, יאשימו אותו בפחדנות ובשמרנות הלכתית, ואף יתגעגעו לרבנים של פעם, שידעו לחדש ולא רק לעיין באותיות הקטנות...

נתעלמה הלכה ממשה רבנו

ימי נדודי ישראל במדבר ידעו חטאים ומרי בכמה וכמה הקשרים, אך רק שלושה חטאים הותירו אחריהם רושם מזעזע של איום קיומי: חטא העגל, חטא המרגלים וחטא בעל פעור.

חז"ל מתייחסים לקשר שבין הראשון והאחרון, ועורכים השוואה ביניהם:

רבי לוי אמר: זו גזירה קשה מן העגל, דאילו בעגל כתיב "פרקו נזמי הזהב" ובכאן "ויצמד" – כצמידים. בעגל נפלו שלושה אלפים וכאן עשרים וארבע אלף.^א

ואכן, קשה לקרוא את הפסוקים המספרים אודות חטא בעל פעור מבלי להתרשם מן החומרה המיוחדת שמייחסת התורה לחטא הזה. "ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי" – מכאן שעשרות אלפי החללים שנפלו בפועל היו רק הרע במיעוטו. גם כנגד מי שגרם לנפילה הזו יצא הקצף בצורה חריפה במיוחד: "צרור את המדינים והכיתם אותם". לא הגברים בלבד, אלא גם הנשים שהיו שותפות לחטא. ולא כהנחיה עקרונית בלבד, אלא כדרישה בלתי מתפשרת מכוחות הצבא: "ויקצף משה על פקודי החיל... ויאמר אליהם החייתם כל נקבה?" לאור כל זאת, פלא שדווקא לנוכח חטא כה חמור נתעלמה הלכה ממשה ולא ידע כיצד לפעול, עד שקם פינחס ועשה מעשה.

ובעצם, מהי חומרתו הגדולה של חטא בעל פעור? אם נתבונן בשני החטאים במבט הלכתי צרוף, כבקשתו של השואל דלעיל, נגלה שהתשובה אינה פשוטה כלל. בסופו של דבר, חטא העגל הוא עבודה זרה, עבירה חמורה שבחמורות שעונשה סקילה, וחטא בעל פעור הוא עבירה מדרבנן שעונשה מכת מרדות בלבד.

כך שנויה ההלכה בדברי הרמב"ם:^א

א. ישראל שבעל גויה משאר האומות דרך אישות, או ישראלית שנבעלה לגוי דרך אישות, הרי אלו לוקין מן התורה, שנאמר: "לא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לְבִנְךָ"^ב, אחד שבעה עממין ואחד כל האומות באיסור זה. וכן מפורש על ידי עזרא: "ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ ואת בנותיהם לא נקח לְבִנֵינוּ"^ט.

^א שמות לב ב.

^ב כה ג.

^ג במדבר רבה כ: כג.

^ד לא יד-טו.

^ה איסורי ביאה יב: א-ב.

^ו דברים ז ג.

^ז נחמיה י לא.

ב. ולא אסרה תורה אלא דרך חתנות, אבל הבא על הגויה דרך זנות מכין אותו מכת מרדות מדברי סופרים, גזרה שמא יבוא להתחתן...

אם כן, חומרה של עבירה מדאורייתא יש רק לבעילת גויה "דרך אישות" – משמע: במסגרת ממוסדת של נישואין. מעשה בעל פעור היה במובהק מעשה של זנות, ולו היו כל הנכשלים בו מובאים לפני בית דין היו נפטרים במכת מרדות בלבד. אם כן, על מה יצא הקצף הגדול?

לפני שנמשיך בלימוד הרמב"ם, נתבונן אנו: האם באמת ובתמים יש כאן שאלה? האם השיפוט המוסרי הראשוני שלנו כלפי אותו מעשה נוטה להקל עם החוטאים, או להחמיר עמם? בפשטות, נדמה שחומרנו של חטא בעל פעור ברורה לכול. אין הנידון הזה דומה לנידונים אחרים, שבהם הקו אפור יותר. אדרבה, אנו מתקשים להבין כיצד ייתכן שלפי שורת ההלכה ייפטרו החוטאים במכת מרדות בלבד.

מסביר הרמב"ם בהמשך דבריו:

ז. עוון זה אף-על-פי שאין בו מיתת בית דין אל יהי קל בעיניך, אלא יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו, שהבן מן הערווה בנו הוא לכל דבר ובכלל ישראל ייחשב, ואף-על-פי שהוא ממזר, והבן מן הגויה אינו בנו, שנאמר: "כי יסיר את בנך מאחריי", מסיר אותו מלהיות אחרי ה'.
ח. ודבר זה גורם להידבק בגויים שהבדילנו הקב"ה מהם ולשוב מאחרי ה' ולמעול בו.

לאור הבנה זו נקרא גם את דברי הרמב"ם הנוגעים להכרעת ההלכה באותו מעשה:

ד. כל הבעל גויה, בין דרך חתנות בין דרך זנות, אם בעלה בפרהסיא – והוא שיבעול לעיני עשרה מישראל או יתר – אם פגעו בו קנאין והרגוהו הרי אלו משובחין וזריזין. ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, וראיה לדבר זה: מעשה פינחס בזמרי...

ו. ...לא פגעו בו קנאים ולא הלקוהו בית דין הרי עונשו מפורש בדברי קבלה שהוא בכרת, שנאמר "כי חלל יהודה [את] קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר וזרת ה' לאיש אשר יעשנה ער וענָה [מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה' צבאות]"^{יא}. אם ישראל הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים, ואם כהן הוא לא יהיה לו מגיש מנחה לה' צבאות. הנה למדת שהבעל גויה כאילו נתחתן לעבודה זרה, שנאמר: "ובעל בת אל נכר", ונקרא מחלל קודש.

^י דברים ז ד.

^{יא} מלאכי ב יא-יב.

בעיני שואלי "איפה זה כתוב", כל דברי הרמב"ם הם פלא גדול. איסורי עריות רבים מפורטים בתורה וחומרתם ידועה – הרי אפילו אביזרייהו דעריות ייהרג ואל יעבור²; אמנם ראה זה פלא: בא מעשה שלא אסרה תורה במפורש, ומכריע את כולם בחומרתו עד שאומר עליו הרמב"ם ש"יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו". והנימוקים? לא מונחים "הלכתיים", אלא מונחים של השקפה, של אג'נדה: "מסיר אותו מלהיות אחרי ה'". איפה כתוב שזו עבירה? הרי בתורה ניתן טעם זה לאיסור נישואין עם הגויה ולא לאיסור זנות עמה!

ואף על פי כן, רואים אנו שחז"ל הבינו שטעם זה הוא בנשמתה של תורה, שהוא בבחינת ציפור הנפש, תוכן רוחני שלא ניתן לתחום אותו רק במסגרת המצומצמת של איסור פורמלי מדאורייתא, אלא חל גם על כל איסורי דרבנן הקרובים אליו.

ועוד, מילא בעניין "פרהסיא", שהשיתה חומרה רבה כל כך בדינו של זמרי והמירה לו מכת מרדות במיתה בידי אדם, דבר זה מובן מפני הסברה שמעשה ציבורי זוכה לתהודה ציבורית, ואם כן אותו "הפסד גדול שאין בכל העריות כמותו" הופך לאבן נגף המקרבת את כלל ישראל להתבוללות ח"ו. אך מניין לוקח הרמב"ם טעם שנאמר על חתנות ו"מדביק" אותו גם לזנות חד פעמית?

אמרו חכמים שבשעה שהביא זמרי את המדינית לעיני משה ובית דינו, נתעלמה הלכה ממשה רבנו. שמא זה היה טיבו של אותו העלם. לא שהיה משה רבנו מסופק חלילה אם כזבי אסורה לזמרי או מותרת לו, אלא שהיה משתהה ובורר את מילותיו: כיצד ישיב לאותו רשע חצוף וכיצד יעמיד אותו על טעותו. מהי ההגדרה הנכונה, איך יש להבין את מעמדו של איסור כולל שכזה הנובע מרוח דברי התורה, מרצון ה' המתבטא מבין שורותיה, למרות שאינו ממלא אחר ההגדרה הפורמלית של קשר חתנות – כפי שנאמר במקור הדברים.

כאשר התורה מתנסחת במונחי השקפה ורעיון – היא מעניקה לנו השקפת עולם שתתן לחז"ל במשך הדורות כיוון כיצד לתקן תקנות וכיצד להזהיר את העם. כל דברי התורה – מצוות, סיפורים ורעיונות – שווים בקדושתם. אלא שצריך איזון בין העיקרון הכללי לבין יישומו המעשי.

משום כך, בנידון מעשה זמרי – כשמחד עומדת החומרה הנוראה היכולה להיווצר מביאה זו (הסרת הבן הנולד מאחרי ה') ומאידך עומדת החומרה הנוראה של נטילת חיי אדם – אנו מוצאים הגבלות מפליגות על יישום הדין הלכה למעשה. תחילה, יש לשים לב לכך שהדין כולו מנוסח בלשון חריגה ביותר של "דיעבד". אם פגעו – פגעו. שנית, יש עליו הגבלות רבות: "ואין הקנאי רשאי לפגוע בהן אלא בשעת מעשה... אבל אם פירש אין הורגין אותו,

² עיין בית יוסף יו"ד, סימן קצ, ד"ה וכתב עוד בתרומת הדשן.

ואם הרגו נהרג עליו, ואם בא הקנאי ליטול רשות מבית דין להורגו אין מורין לו ואף-על-פי שהוא בשעת מעשה, ולא עוד אלא אם בא הקנאי להרוג את הבוועל ונשמט הבוועל והרג הקנאי כדי להציל עצמו מידו – אין הבוועל נהרג עליו"²⁷.

אמנם מכאן נלמד עיקרון כללי לכל דברי השקפה שבתורה, הנושאים בתוכם את נשמת ורוח ההלכה. אין סעיף קטן שאינו מבטא בתוכו את רוח ההלכה, וכל פסיקה הלכתית אמיתית מביאה בחשבון לא רק את החשבון ה"קטן" של הסעיף הקטן, אלא גם ובעיקר את החשבון ה"גדול": כיצד משפיעות אפשרויות ההכרעה השונות על המידה שבה תתבטא רוח ההלכה בחייו של השואל.

עוון הנוגע בכללות ישראל

מטבע הדברים, הפנמה נכונה של עיקרון כללי ויסודי כל כך – שעם זאת אינו מוגדר ו"חתוך" כעקרונות הלכתיים רבים אחרים, תלויה ב"שימוש תלמידי חכמים". כאשר אדם שוהה במחיצתם של תלמידי חכמים גדולים, שומע את דבריהם, עומד על הדרך שבה הם נושאים ונותנים בדבר הלכה ומגיעים לכלל הכרעה – נבנה אצלו החוש הפנימי הזה כקומה חדשה המתווספת ללימודו.

אם כן, נשמע גם אנו תלמיד חכם, שמדבריו נתעוררנו לעניין זה. רבי ישראל יהושע טרונק זצ"ל מקוטנא, בעל שו"ת "ישועות מלכו", אחד מגדולי פולין היה לפני למעלה ממאה וחמישים שנה ותשובות רבות השיב לשואליו. בבית מדרשנו נודעת לו חיבה מיוחדת בזכות רבנו הרצי"ה, שהרבה לצטט מפיו את קבלתו המפורסמת: "כי הקיבוץ [גלויות] הוא אתחלתא דגאולה, ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה, הן באנשים פחותי ערך, הן בבינונים, הן בישרים, קרוב לוודאי שנתנוצץ רוח הגאולה"²⁸. בשעתו נשאל על ידי "אנשים אפרתים" מק"ק צ'נסטוחוב שאלה שדומה בעינינו לקלה שבקלות, ואולי פחות מכך, ודן בה באופן מרתק²⁹:

זה איזה שבועות אשר הגיעני איזה מכתבים מקהילתכם בדברי ריבות אשר בשעריכם אודות שינוי מנהגי בית הכנסת בדבר אשר מקרוב באו וחפצים לשנות מנהג אבותינו, להפר חוק מלקרוא בשם לעולה לתורה, רק "יעמוד כהן", "יעמוד לוי" וכו'.

²⁷ איסורי ביאה יב: ה.

²⁸ שו"ת ישועות מלכו, יו"ד, סו.

²⁹ שם או"ח, יב.

הנידון: אנשי צ'נסטוחוב, מן הסתם הגבאים, ביקשו להקל על טרחא דציבורא ולקצר את ההתנהלות במעמד העלייה לתורה. במקום לקרוא כל עולה בשמו ובשם אביו – "יעמוד ראובן בן יעקב" – מה שמצריך לסדר את העליות מראש ולהישמר מפני הבלבול, יקראו לו בקצרה: "יעמוד כהן", "יעמוד לוי", "יעמוד שלישי" וכו'. שאלה זו, לכאורה, קלה עד מאוד. אין היא נוגעת לא במצווה דאורייתא ואף לא בחומרה או הידור מדרבנן. יתרה מזו, כדברי השואלים נהוג בקהילות רבות מעדות המזרח^{טו}. אמנם הלשון שבה מתייחס ה"ישועות מלכו" לשאלה כבר בפתח דבריו היא לשון רצינית וחמורה: "מקרוב באו", הד לפסוק העוסק בעבודה זרה: "חדשים מקרב באו לא שְׁעָרוֹם אבתיכם"^{טז}; "לשנות מנהג אבותינו"; "להפר חוק"^{טז}.

ויען כי קשה מאוד בעיניי להתערב בדבר שחוץ לעירי על כן עצרתי במילין כי חשבתי שאפשר למצווה זו להתקיים על ידי אחרים, אמנם אחר שומעי כי עוד לא שקטה המריבה לכן ההכרח יאלצני לבוא במכתב אל כבודכם, ויהי רצון שיקובלו.

ה"ישועות מלכו" אינו רוצה להתערב בשאלה הנתונה בתחום שיפוטו של המראדארתא המקומי, רב העיר או רב המחוז^{טז}. אפשר שהעובדה שהשאלה חזרה והתגלגלה לפתחו מלמדת על כך שאותו רב עצמו מצא לנכון להיוועץ בסמכותו הגדולה, או שמא ביקש ממנו לחזק את דבריו באוזני בני עירו.

והנה ראיתי להזכיר מליצת רבותינו חכמי הש"ס בפרק קמא דקידושין^{יז}: "שאלו את רבי אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם, והשיב: צאו וראו מה עשה נכרי אחד באשקלון ודמא בן נתינא שמו", יעוין שם. וככה נאמר אנחנו: צאו וראו מה עשה עם פוילען [=פולין] בפרייסען [=פרוסיה] במחוז פאזען [=פוזנא] כאשר יצאה הפקודה מטעם

^{טו} ראה שו"ת חיים שאל להחיד"א (ח"א סימן יג) שנהגו הספרדים שלא לקרות העולה בשם כדי שלא יהיה בכלל מי שקוראים אותו לעלות לספר תורה ואינו עולה, שאומרת הגמרא (ברכות נה, א) שמתקצרין ימיו.

^{טז} דברים לב יז.

^{יז} וכן עיין בשו"ת אבני נזר חו"מ, סימן קג, שגם כן אסר שינוי זה, וזה לשונו: "בדבר אשר חדשים מקרוב באו וחפצים לשנות מנהג אבותינו להפר חוק מלקרוא בשם לעולי תורה רק יעמוד כהן יעמוד לוי וכו'. אשיבהו כי חלילה וחלילה להפר המנהג בקריאה לספר תורה בשמות אשר הנהיגו וגבלו ראשונים... ומהראוי שתדעו כי מנהגי ישראל לא על תוהו נתייסדו ח"ו, ובכולם יש בהם סודות עמוקים ונכוחים למבין. וגם המנהג הזה לקרוא בשמות לעלות לתורה יסודתו בהררי קודש, כנודע למביני מדע". וכן פסק הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשלמי מועד על שבת עמ' של, וכן בהליכות שלמה תפילה עמ' קמט בארחות הלכה, הערה טז.

^{יח} וכן הקפיד על כך מרן הרב זצ"ל, עיין לשלושה באלול ח"א סעיף כז: "מהמושבות פתח תקווה ועקרונ שהיו בהם רבנים קבועים, לא היה מקבל עניינים לדיון אלא על ידי אמצעות הרב דשם".

^{יט} קידושין לא, א.

הממשלה אשר כל תלמיד פולנאי [=פולני] הלומד בהגימנאזיע [=גימנסיה] ישנה השם הפולנאי וייקרא בשם האשכנזי [=פרוסי, גרמני], גדלה צעקתם בהיכל הקיסר כי זה יזכרם להתבולל בין עמי אשכנז ויישכח שם וזכר פולנאי מהם, ונתקבלה בקשתם. ואם ככה עשו עם פולין היושבים בפרייסען אחרי שיצאה הפקודה משרי הממשלה, הלא בושה וכלימה לנו, בני אברהם יצחק ויעקב, אשר בשאט נפש ובלב חפצה נבקש לשכוח שמות הקדושים אשר בהם מצוינים שהם מזרע אברהם יצחק ויעקב וממעי יהודה יצאו...

כחצי מאה קודם לזמנו של ה"ישועות מלכו" נכבשה פולין בידי שכנותיה, שחילקו ביניהם את שטחיה. הקיסר הפרוסי כבש את איזור פוזנא, ובשאיפתו להביא לאחידות ולעליונות פרוסית בשטחים שכבש ביקש לחייב כל תלמיד גימנסיה פולני לשנות את שמו לשם פרוסי. חוק זה עורר מחאה ציבורית נרחבת בקרב האוכלוסייה הכבושה, שראתה כיצד יוביל הדבר לטשטוש גמור של לאומיותה. סוף דבר נתקבלה המחאה והחוק בוטל. אם כך, שואל הרב מקוטנא, כיצד לא ניקח אנו מוסר וננהג בהתאם? והרי אין ספק שלעובדת היותנו מזרע אברהם יצחק ויעקב יש חשיבות עליונה וקריטית עבורנו, הרבה יותר משייכות לאומית סתמית.

וכן כתב הרא"ש פרק השולח, שהיהודים בארץ אשכנז רגילים הגויים לקרותם בשמות הגויים באופן שהיו מוכרחים לשנות השם, אמנם הציבו להם ציונים אשר בבית הכנסת באסיפת העם יקראו אותם בשמות אבותם זרע אברהם. על כן אחיי ורעיי, אל נא תאיצו להשחית את הציון האחרון אשר השרישו והנחילו אבותינו לבל יישכח שמות היהודים, והנביא ירמיהו צווח "הציבו לכם ציונים"^{כא}, ואיך זה נקל בעיניכם?

באותה תקופה, במקומו של ה"ישועות מלכו", היה עיקר קיומם של השמות היהודיים בין כותלי בית הכנסת. בחוץ, במסמכים הרשמיים ובחיי המסחר, נקראו היהודים בשמות נוכריים. משום כך, הוא רואה חשיבות עליונה בשימור המנהג הקיים, שכן זהו הציון הפומבי האחרון לשמו היהודי של העולה.

כי מלבד שיש בזה חשש באיסור אשת־איש לעניין גיטין, כי אם יישכח שם הקודש יהא חשש פיסול, גם חוץ מזה אין זה דבר נקל.

המחבר מדייק ומבהיר: כשרוצים לומר שמעשה מסוים הוא חמור ביותר, אין הדבר קשור בהכרח לעבירה דאורייתא. הנה, כאן יש לבקשת הגבאים השלכה מסוימת הנוגעת לאיסור

^{כא} ראה ירמיהו לא כ.

תורה של אשת-איש, עניין הראוי בוודאי להישקל בכובד ראש, ובכל זאת לא זה נושא דבריו העיקרי – שכן "גם חוץ מזה אין זה דבר נקל".

וחז"ל דרשו מקרא מלא הנאמר בספר ישעיהו "ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד"^{כב}, שמי שחומרי חומרות בעבירות דומין בעיניו כנקלות^{כג}, ואינו ראוי שידרוש על עוונות הגלויות כביאות העריות וחילול שבת, כי זה עוון נגלה.

"הנקלה בנכבד", לדברי חז"ל בגמרא, הוא מצב אבסורדי שבו מי שעבירות חמורות דומות בעיניו כקלות מרהיב עוז כנגד מי שעבירות קלות דומות בעיניו כחמורות. ה"ישועות מלכו" מבקש לברר אילו עבירות חמורות הן הדומות בעיני אנשים כקלות. הרי לא ייתכן שמדובר בגופי תורה כעריות ושבת, שהם "עוון נגלה" שהכול מודעים לחומרתו.

אמנם הכוונה על דרך שפירש הר"מ [=הרמב"ם] ז"ל בספר מורה-נבוכים על מה דאיתא בתלמוד קשה הרהור עבירה מעבירה^{כד}, כי בהרהור פוגם בחלק המובחר שבו הוא הנפש לא כן בחלק המעשה, וגם אנו נאמר שכשם בחולי הגוף המחלה אשר הוא באיברים הראשונים, במוח ובלב, נראה הנקב קטן כחודו של מחט הדק יותר מסוכן ממחלה כבדה אשר באיברים התחתונים, כיד ורגל, כמו כן העוון הקל הנוגע בכללות ישראל חמור ביותר מעבירה פרטית יחידית^{כה}. הלא תראה כי עוון הפעור נזכר בתורה יותר לחירוף מחטא העגל, יען כי בעוון הפעור נתגלגל בו היתר תערובות בין העמים, לכן העוון הקל הנוגע לכללות ישראל הוא חמור באיכות מעבירה חמורה יחידית^{כז}. לכן אבקש מאוד ידידיי לבל תאיצו לחדש דבר בלי ידיעת גדולי הדור...

^{כב} ישעיהו ג ה.

^{כג} ראה חגיגה יד, א: "הנקלה בנכבד" – יבוא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהבו במי שקלות דומות עליו כחמורות".

^{כד} ראה יומא כט, א.

^{כה} ברוח דברי הישועות מלכו כתבו פוסקים רבים (הובא בספר ועלהו לא יבול ח"ב עמ' קעז) להתיר לשדך זוגות שאינם שומרים תורה ומצוות, שאע"פ שעל ידי השידוך ממוסד איסורם, שאינם שומרים טהרת המשפחה, מכל מקום כל שידוך בין בני ברית מונע מהם ח"ו נישואי תערובת אשר עליהם נאמר "כל באיה לא ישובון", ואין אברהם מוציאם מפתחו של גיהנם (ראה בהערה הבאה). וע"פ דברי הרמב"ם שהבאנו הדברים מבוארים, כי איסור הבועל כותית חמור יותר משאר עריות מכיוון שזהו איסור הנוגע לכללות ישראל.

^{כז} על פי דברי ה"ישועות מלכו" מובנים דברי הגמרא בעירובין (יט, א), המספרת על אברהם אבינו היושב בפתחו של גיהנום ומוציא מתוכה את כל היהודים חוץ מישראל שבא על הגויה, שנמשכה ערלתו ועל כן אינו מכיר בו שהוא יהודי. רואים מפורש שעוון זה, אף אם אין עונשו מפורש בכתוב, הוא מהעבירות החמורות ביותר. בכך מובנים גם כן דברי מרן הרב זצ"ל בעין-אי"ה (ברכות ט: רצז): "קדושת ישראל

אם כן, כשם שהשלכותיו של נקב דק בלב עלולות להיות חמורות הרבה יותר מקטיעה גמורה של יד או רגל, וכשם שהרהור בעלמא פגימתו קשה במובן מסוים יותר מעבירה שנעשתה בפועל, כך ישנו מצב שבו עוון קל – בהגדרתו ההלכתית – צריך להישקל בעינינו כחמור יותר מעבירה של ממש. במבט ראשון, אין לך "קל" יותר מנידון זה של ה"ישועות מלכו". איזה איסור יהיה אם "ישתכח שם היהודי"? אמנם מצינו שחז"ל משבחים את ישראל שלא שינו שמותיהם במצרים¹², אך אלו דברי אגדה בעלמא. השקפה.

אך מסתבר שה"ישועות מלכו" אינו מסכים לחלוקה הזו. דברי אגדה אלו של חז"ל, והסברה המציאותית וההגיונית העומדת מאחוריהם, הם בעלי משקל משמעותי ביותר בעינינו. ברוחב דעתו הבין שהשמטת השמות היהודיים עלולה להביא בסופו של דבר להתבוללות, לא פחות (!), והרי זה שיקול המצדיק ביטויים חריפים. באותו פסוק מישעיהו מצויה גם הדמות הנגדית, זו של ה"נכבד" – מי שעבירות קלות דומות בעיניו כחמורות. כך, לדעת ה"ישועות מלכו", יש לנהוג בשאלה זו.

מניין לומד זאת ה"ישועות מלכו"? מפרשתנו, מעוון בעל פעור ומן הדרך שבה התורה מענישה את הנופלים בו. התורה מלמדת אותנו שישנן שאלות שאינן מקומיות, אלא נוגעות לתמונה הכוללת, לכלל ישראל: לשלומו, למצבו הרוחני, לייעודיו הלאומיים. העם העומד בשערי הארץ אינו יכול לסבול כל חולשה בחזית ההתבוללות בין העמים, וגם פרצה המתהווה על ידי עוברי עבירה מדרבנן בלבד מוכרחה להיסתם בכל מחיר, שכן שורשה הוא באיבר שהנשמה עצמה תלויה בו.

בל תאיצו...

השורה התחתונה, הלכה למעשה, מנידון זה היא גם השורה התחתונה בדבריו של ה"ישועות מלכו": "לכן אבקש מאוד ידידי לבל תאיצו לחדש דבר בלי ידיעת גדולי הדור". חידושים היו, ישנם ויהיו – אך לא במרוצה, ולא בהעדר סמכות. בפתח הדברים ניתנה דוגמה לכמה שאלות שקשה למצוא להן תשובה בכתובים. נשוב אליהן כעת ונבחין בנגיעתן ב"רוח ההלכה":

צריכה להיות מצוינת בזאת, שירגיש האיש הישראלי שכל כוחותיו האנושיים הם נתונים ומסורים לעמו, אם כן זה הנותן חילו לזרים [=הבוועל גויה] לא מצד רגש אנושיותו יעשה זאת, כי אם מצד יחש הבהמי".
¹² ויקרא רבה לב: ה. ועיין ליקוטי הלכות לרבי נתן מברסלב (י"ד, הלכות גילוח ג: א-ב) שכתב שבעניין "שהרגילו עצמן להידמות לגויים במלבושיהם וכיוצא בזה... הוא גם כן כאילו עוברים על כל התורה כולה ח"ו, כי כל התורה תלוי בזה". ועל פי דברינו, דבריו מובנים באר היטב.

האם מותר להאזין בשבת לתכניות רדיו המשודרות בחו"ל, כאשר המכשיר מופעל באמצעות שעון שבת? או אולי לשחק כדורגל בשבת, כאשר המגרש מרוצף ואין לחשוש לתלישת עשבים (קוצר) או להשוואת גומות בעפר (חורש)?

מי שהלכה עבורו היא אך ורק סעיפים קטנים, יתקשה להשיב על השאלה. לכאורה אין כל איסור בדבר! אך מי שמבין מהי הלכה מבין שהיתר כזה עוקר הרבה יותר מסעיף קטן זה או אחר. אם נתיר לעצמנו לשחק כדורגל בשבת על גבי מגרש מרוצף, נעקור את כל צביון השבת מיישובינו, מערינו ומארצנו. הרי בשלב הבא יוקם איצטדיון מרוצף ובו יתקיימו משחקי כדורגל מדי שבת בשבתו. האם זה ייעודו של יום השבת בעיני התורה? האם כך ניתן לקיים "זכור את יום השבת לקדשו"^{כז}? על כגון דא אומרים: "אין לך חילול שבת גדול מזה"^{כט}.

האם ניתן לאפשר לאישה מבוגרת שלא זכתה להינשא להרות באמצעים מלאכותיים מתרומת זרע? יש מגדולי הפוסקים שהתירו הריון מלאכותי מתרומת זרע של גוי כאשר מדובר בזוג חשוך ילדים, לאחר עיון מרובה וזהירות מופלגת^ל. באו אחרים, שלא שימשו כל צורכם, ואמרו: אם כך, ודאי שבנידון רווקה מבוגרת הדבר קל עוד יותר! אם אשת איש, שביאתה מדאורייתא, הותרה בדרך זו (שלא ע"י ביאה) הרי רווקה שביאתה מדרבנן – קל וחומר שיותר לה! אך במבט כולל, המביא בחשבון את התמונה כולה, האם התוצאה מסתברת? והלא כך ניצור מציאות שבה יגדלו ילדים יתומים ללא אב וללא זהות ומוסד המשפחה עצמו – "למשפחתם לבית אבתם"^{לא} – יתערער מיסודו! אינני מכיר מי מגדולי הפוסקים שהסכים להיתר זה, ולא בכדי^{לב}, שהרי דבר זה פוגע באיבר שהנשמה תלויה בו, הקרוי קדושת המשפחה בישראל^{לג}, שאין לך דבר הגדול מזה.

^{כז} שמות כ.ח. וראה שיחתנו לפרשת קדושים בנושא "הקדושה והתחום האפור".

^{כט} עיין תשובת מרן הרב זצ"ל, הובאה בספר לשלושה באלול (הוצאת מכון הרצי"ה, תשס"ג) במילואים, עמ' קיח, בעניין משחק כדור בשבת: "והנה בשבת ויום טוב עינינו הרואות שיוצא מזה פריצה רבה וחילול שבת ויום טוב באופן מבהיל, על כן אסרנו בהחלט השחוק בשבת ויום טוב", עיין שם.

^ל עיין שו"ת איגרות משה אה"ע ח"א, סימן עא.

^{לא} א.ב.

^{לב} בעניין אחר, שקשה להעלותו על הכתב, יש השואלים: נטיות הפכות בגברים אסורות ודאי, שהרי האיסור מפורש בתורה (ויקרא יח כב); אולם בנשים, היכן מצינו איסור בדבר? אלא שכבר עמד הרמב"ם וגדר את הפריצה בלשונו הזהב: "נשים המסוללות זו בזו אסור, וממעשה ארץ מצרים הוא שהוזהרנו עליו, שנאמר 'כמעשה ארץ מצרים לא תעשו' (ויקרא יח ג), אמרו חכמים: מה היו עושים? איש נושא איש ואישה נושאת אישה ואישה נישאת לשני אנשים. אע"פ שמעשה זה אסור אין מלקין עליו, שאין לו לאו מיוחד והרי אין שם ביאה כלל... וראוי להכותן מכת מרדות הואיל ועשו איסור" (איסורי ביאה כא: ח). וראה זה פלא: למרות שהעוון בגברים חמור יותר, כי יש בו מעשה (מכחול בשפופרת), אע"פ כן הרמב"ם משווה ביניהם ומכנה את שניהם "מעשה ארץ מצרים". כי לא המעשה הפורמלי הוא העיקר, אלא השקפת

גדולי הדור, גדולי פוסקי ההלכה, הם אלו שבידם מסור השיקול הגדול של רוח ההלכה. הם, ולא אלו הרוצים "לבדות דעות חדשות שלא נמצא להן שורש וענף בדברי רבותינו מקבלי התורה", כפי שכתב מרן הרב זצ"ל¹⁷. ואם ישאל השואל: מניין שדעתו של הגדול היא הצודקת? משיב מרן הרב: "כי הקבלה הנאמנה של תורת הרב היא תורת חכמים וקדושי עליון שנמשכה שלשלת קבלתן מקדושים ונביאים אנשי השם", ולכן "ראוי להיות דבריהם עטרות לדורות הבאים אחריהם". מאידך גיסא, צריך להיזהר מאוד שלא לטעות אחר כאלה

העולם המתבטאת בו - בין בגברים ובין בנשים - שיש בה כדי לקעקע את כל מבנה המשפחה וקדושתה. הרחקת ישראל ממעשה ארץ מצרים היא אג'נדה מובהקת של התורה, והיא היא מטרתו של הקב"ה בהוציאו אותנו משם, בהביאו אותנו לארץ ישראל ובגרשו את עממי כנען מפנינו. אם זה לא יהיה, כלום לא יהיה! עוד יש לשים לב לכך שהרמב"ם אינו מתמקד בביאה אלא בנישואין, במיסוד הקשר הבלתי רצוי: "איש נושא איש ואישה נושאת אישה". מכאן תשובה לשאלה שהתחדשה בימינו, לצערנו, בדבר נישואין ואימוץ על ידי זוגות כאלה.

¹⁸ כיוצא בזה כתב מרן הרב זצ"ל בשו"ת עזרת כהן, סימן מב: "בדבר השאלה שנתעוררה בזמננו באיזה מדינות, אם ראוי להנהיג תנאי בקידושין ובנישואין מפני הפרצות שנתרבו בעניין החליצות, כשנשארת האישה זקוקה לייבום, שבמקומות כאלו מזדמנים הרבה פעמים יבמים פוקרים שאינם רוצים לחלוץ מפני הפקרותם, ולעומת זה ישנן רבות בנות בעוונותינו הרבים שאינן חוששות, ומוצאות דומה להן ונישאות לשוק בלא חליצה, ורבה המכשלה". ודן מרן הרב "אם ייתכן להתנות לכתחילה, בשעת קידושין, שהקידושין והנישואין יהיו דווקא על תנאי שלא תצטרך לבוא לידי חליצה, ואם תצטרך לבוא לידי חליצה, אז יהיו הקידושין והנישואין בטלים ותיחשב האשה כפנויה שאינה זקוקה לחליצה, ואף על פי שישבו יחד כמה שנים לא נחוש לקידושין ביאה מפני שנעשו כל בעילותיו כבעילת זנות, שאינן מזיקות לזיקת חליצה וייבום". ומרן הרב דן בתשובה באריכות, וכתב (שם, עמ' קסה): "על כל פנים אין זה דבר כל כך זר מה שהונהג שלא להשתמש בסידור התנאים כי אם באופן מכריח מאוד [רואים מפורש שיש אפשרות הלכתית לעשות תנאי בקידושין ולפתור בעיות עגינות וכד', אך אין להשתמש בפתרונות אלה "כי אם באופן מכריח מאוד"], ולא ליתן לזה מהלך קבוע למסור לרבים, שיש בזה סוף סוף טשטוש של צורת מצוות הנישואין, שהוא יסוד קדושת המשפחה בישראל, שתינשא אישה ע"י קידושין, והקידושין ככל מצווה של תורה צריכה להיות ודאין ולא מסופקים, וחלילה לעשות סדר מפורסם למיני נישואין מסופקים כאלה בלא שאלת חכמים גדולים ומובהקים, שידונו על כל פרט בפני עצמו אם הדבר כדאי בשביל ההכרח הנמצא בייחוד באותו המאורע להיכנס בפרצה דחוקה זו של קידושין תנאיים מסופקים כאלה. ובשביל כך הייתה הצעקה מרוב גדולי ישראל גדולה מאוד נגד כל מי שרוצה לעשות מזה העניין (למרות מה שנפורסמות הן כל דרכי התנאים הללו) דבר של מעבר לרבים, ושיהיה ע"י מסור לכול, ומי יודע לכמה תקלות יוכל דבר זה להביא בעצם המושג של חיי המשפחה בישראל, שצריכה בכלל תמיד להיות מקודשת קדושה ודאית ולא מסופקת ומתנוודדת".

הרי מפורש שלמרות שיש אפשרות הלכתית לעשות קידושין על תנאי "באופן מכריח מאוד", אך רוח ההלכה מלמדת שאסור שדבר זה יימסר לרבים כי יש בזה "טשטוש של צורת מצוות הנישואין שהוא יסוד קדושת המשפחה בישראל", ואסור לערער על דבר כל כך קדוש שיחוי בספק קידושין ספק בעילת זנות, ואסור לפגוע "בעצם המושג של חיי המשפחה בישראל שצריכה בכלל תמיד להיות מקודשת קדושה ודאית ולא מסופקת ומתנוודדת", ודון מינה ואוקי באתרין.

¹⁷ עין א"י"ה ברכות ד: ג.

”שהתחילו לעקם דברי חז”ל שלא כהמוסכם בפירושם מכל חכמי ישראל רק כדי להסכים לדעותיהם הכוזבות”.

ייתן ה' שנזכה לדבוק בגדולי הדור האמיתיים, הזוכים בגדלות תורתם ובשימוש תלמידי חכמים ששימשו לסייעתא דשמיא לכוון לאמיתתה של תורה. לאורם ניסע ונלך, אנו וכל ישראל עם ה', אל החזון הגדול שחזו לנו הנביאים ואל השלמות העליונה שמייעדת לנו התורה הקדושה במהרה בימינו.